

ESTUDI HISTORICOARTÍSTIC DE L'OBRA FOTOGRAFÀFICA DE PILAR AYMERICH

PERÍODE FINAL DEL FRANQUISME I
TRANSICIÓ

Gemma Nomen Alvarez
Proposta per la Beca Maria Jesús Sola
Fundació Güell, 2022

RESUM TREBALL

Pilar Aymerich (Barcelona, 1943), inicià la seva carrera fotogràfica a finals dels anys seixanta esdevenint una de les principals fotoperiodistes en captar, des del carrer, els convulsos anys del final del franquisme i la Transició a Catalunya. Ja en els seus inicis desenvolupà la seva vessant retratista, creant unes imatges plenes de complicitat que entreveuen la connexió que la fotògrafa estableix amb els seus retratats. En el seu fons també hi trobem una àmplia part dedicada a la fotografia de teatre, fruit del seu pas per l'Escola d'Art Dramàtic d'Adrià Gual. És una figura referent dins la història de la fotografia catalana i la seva obra és valorada com a testimoni documental i artístic. No obstant, no hi ha cap estudi monogràfic de l'autora, un buit que considerem que per la qualitat de les seves imatges i per la memòria col·lectiva que constitueixen és necessari omplir.

La gran base teòrica de la recerca són lectures centrades en el gènere fotogràfic, així com una bibliografia que ens permet abordar el tema des d'una perspectiva allunyada del discurs oficial masculí i heterosexual de la història de l'art, en la línia plantejada a *Geneologies feministas en el arte español* (Aliaga i Mayayo, 2013). Un dels aspectes més rellevants metodològicament és la consulta del seu fons fotogràfic, el qual la mateixa Pilar va dipositar a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) l'any 2011. Aquest ampli fons ve acompanyat de l'arxiu documental de l'autora, custodiat per ella mateixa en el seu pis. Es tracta de 14 carpetes amb els articles i ressenyes que des del 1977 ha anat guardant i que, directa o indirectament, tracten la recepció de la seva obra. L'altra part del fons documental són els reportatges amb fotografies seves publicats en les revistes on col·laborava.

La figura de Pilar Aymerich ens serveix per repassar el discurs fotogràfic de tota una època i aportar més llum a la generació de fotoperiodistes dels setanta, la qual sovint es desdibuixa enmig de la confrontació entre la generació anterior, etiquetada com a neorrealista, i la posterior, representada pels fotògrafs de tendència més experimental. En definitiva, el principal objectiu és contribuir, en la història de la fotografia catalana, amb el primer estudi monogràfic de Pilar Aymerich, on s'il·lustri a la fotògrafa descrita, amb paraules de la seva amiga Montserrat Roig a *Nomás 49 personatges*, «com a mig bruixa i una mica gata» (Aymerich, Roig i Moix, 1978: 3).

CURRÍCULUM

Document acreditatiu: 47999925Y

Estudis realitzats

Cursant el segon any de Doctorat a la Universitat de Girona (des del 2020) - Revisió de l'obra fotogràfica de Pilar Aymerich en el seu context historicoartístic.

Màster en recerca en Humanitats a la Universitat de Girona (2019) - Màster centrat en la formació metodològica en l'àmbit de les ciències humanes i socials. Excel·lència en el Treball Final de Màster titulat *La mirada fotogràfica de Pilar Aymerich: el moviment feminista durant la Transició a Catalunya*.

Grau en Història de l'Art a la Universitat de Barcelona (2015) - Pràctiques a l'Arxiu Fotogràfic de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (2013) i estudis a la Universitat Roma Tre amb una beca Erasmus (2014).

Activitat laboral relacionada amb la recerca

Vocal d'activitats de la Junta de Fotoconnexió (des del febrer del 2022) - Planificació i preparació d'activitats relacionades en l'àmbit de la fotografia. En ocasió la celebració de Pilar Aymerich com a sòcia d'honor de Fotoconnexio, organització i execució de la conferència en relació la seva obra.

Redacció de catàlegs d'exposició i altres activitats relacionades amb l'espai d'art de la Fundació Valvi de Girona (des del maig del 2021) - Entre els catàlegs d'exposició realitzats, els dels artistes Joan Comalat i Edgar Masegú. També amb la Fundació Valvi, participació del jurat Girona Film Festival.

Recerca de continguts i redacció pels serveis educatius d'institucions culturals de Barcelona i execució de visites guiades, per Fragment Serveis Culturals (des del juny del 2021) – Entre els centres l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, el Born Centre de Cultura i Memòria o, recentment, i en col·laboració amb

l'Ajuntament de Barcelona, l'edifici de l'antiga seu de l'Editorial Gustavo Gili.

Participació en l'exposició centrada en el Poblet, actual barri de la Sagrada Família, per l'Ateneu El Poblet (juny-octubre del 2019) - Creació del grup de memòria històrica «El Poblet». El primer projecte ha estat l'exposició centrada en els orígens històrics i transformacions del barri.

Investigadora en el grup de recerca «Teories de l'Art Contemporani», per la Universitat de Girona (gener-juny 2018) - Col·laboració amb els diferents membres del grup «Teories de l'Art Contemporani» participant en tasques d'hemeroteca i redacció.

DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

Entenent que la beca té una durada aproximada de nou mesos, la finalitat de la dotació econòmica em serviria per poder reduir les meves hores de jornada laboral durant un període per tal de poder dedicar més hores a la redacció de la tesi. Amb aquest temps, l'objectiu seria tenir finalitzat una part de la tesi, que és la que presentaria com a treball per la present beca. En concret, de l'estudi monogràfic que estic realitzant, presentaria la redacció dels capítols centrats en els anys inicials de la carrera de Pilar Aymerich, la dècada dels setanta, coincidint amb el marc del final del franquisme i l'inici del període conegut com a Transició. Per tant, per la Fundació Güell presentaria com a projecte final una part de la meva tesi, la qual passo a descriure de manera més extensa a continuació.

La proliferació d'esdeveniments que va viure el país en els convulsos anys setanta, marcats per la decadència del règim franquista, van impulsar múltiples lluites col·lectives expressades des del carrer, sovint menystingudes en el relat oficial del període de la Transició. Molts fotògrafs i fotògrafes van ser àgils sortint el carrer càmera en mà per capturar el que estava succeint. En algunes ocasions es tractava de persones que, més enllà de la fotografia, també participaven dels mateixos fets que estaven succeint i tenien un compromís amb molts d'aquests moviments. És el cas de Pilar Aymerich, figura vinculada amb el moviment feminista, el qual, arran de la celebració de les Jornades Catalanes de la Dona l'any 1976, va agafar una forta embranzida. Pilar Aymerich es va encarregar de

retratar l'esdeveniment, a partir del qual se'n van despendre amb força múltiples lluites com la despenalització de l'adulteri, la llei del divorci, l'amnistia per la dona o el dret a l'avortament. El Treball Final de Màster que vaig realitzar el 2019 va estar centrat en aquest aspecte concret de la seva obra. Pilar Aymerich va formar part del moviment feminista i el va conèixer amb altres dones, com Núria Pompeia (il·lustradora), Maria Aurèlia Capmany (dramaturga i escriptora) o especialment Montserrat Roig, amb la qual les va unir una llarga amistat que les va portar a treballar plegades durant molts anys dins del món periodístic. Aquestes complicitats les podem veure entre les carpetes de retrats del seu fons fotogràfic. Per tal de situar Aymerich com una figura activa dins la lluita feminista vaig apostar per dedicar una part del treball a aquests llaços viscuts dins del feminisme català amb dos objectius; esbossar el moviment feminista i recuperar una petita part del seu fons de retrats, de tal manera que en el treball hi quedés recollit tant la seva faceta com a fotògrafa de carrer com la de retratista.

Seguint aquesta línia del treball, pel projecte de la Fundació Güell l'anàlisi es faria extens a tot el fons fotogràfic del període, a partir d'una tria d'imatges que ens permetés endinsar-nos en el context. Aquesta tria d'imatges inclouria també retrats, els quals representen figures del món cultural, social i polític que són claus per aproximar-nos el període i entendre'n la complexitat. Per altra banda, inclouria el seu fons teatral, menys conegut però molt il·lustratiu de l'evolució del teatre català, amb esdeveniments tan rellevants com el primer Festival Grec autogestionat l'any 1976 o, el mateix any, la fundació del primer Teatre Lliure de Gràcia.

Paral·lelament, un segon objectiu de la recerca és copsar com la fotografia s'estava desenvolupant i quin paper va tenir en la dècada dels setanta. A diferència d'altres països, la fotografia a l'Estat espanyol es trobava en una situació totalment precària i mancada de tota teorització, unes circumstàncies que van anar evolucionant al llarg de la dècada, quan van començar a sorgir els primers estudis històrics conjuntament amb els primers espais expositius per a la fotografia. En aquest context, es va originar una tensió entre aquella fotografia que era considerada artística, i aquella que no es reconeixia com a tal, pel fet d'estar vinculada a un sentit laboral. En aquest marc ens interessa analitzar quin paper va tenir Pilar Aymerich i com ha estat tractada per la historiografia, un fet que també recollirem en el present projecte.

PERIODITZACIÓ

Tenint en compte que la beca es desenvolupa en tres trimestres, la feina pendent quedaria distribuïda de la següent manera:

Primer trimestre. La lectura del corpus bibliogràfic bàsic per desenvolupar els punts establerts ja ha estat majoritàriament realitzada, conjuntament amb la consulta de les fonts primàries que ens hi aproximem. Durant aquesta primera fase, m'encarregaria de supervisar i comprovar aquelles consultes pendents, així com de revisar amb Pilar Aymerich i amb la meua tutora de la tesi doctoral, la Dra. Lluïsa Faxedas Brujats, membre del grup de recerca de Teories de l'Art Contemporani de la Universitat de Girona, l'índex que proposo en aquest document. Es tracta d'un esbós que s'acabaria de perfilar en aquesta primera fase, però que adjunto en tant que punt de partida.

Segon trimestre. Aquesta segona fase estaria dedicada exclusivament a la redacció dels diferents punts de l'índex, així com a la tria d'imatges del fons d'Aymerich que ens servarien com a fil conductor. Per tal d'enriquir el treball, també tinc previst realitzar entrevistes a altres figures, com ara professionals de la fotografia, companys i companyes de professió o personatges que van passar per davant la càmera de la Pilar Aymerich. Paral·lelament, mantindria les trobades que fem amb Pilar Aymerich des de l'inici de la tesi, un contacte directe que enriqueix enormement l'estudi.

Tercer trimestre. L'última fase estaria dedicada a finalitzar el projecte i a revisar-lo. Per altra banda, prepararia la presentació pública del projecte per la Fundació Güell, així com aquelles altres conferències que poguessin sorgir. Amb el treball fet, tindria una bona part del cos de la tesi elaborat, un fet que em permetria acabar-la en el transcurs del següent any de la dotació de la beca.

PROPOSTA D'ÍNDEX

I. Objecte d'estudi i metodologia

II. Estat de la qüestió

Primera part. Orígens i primer contacte amb la fotografia

- 1.1. Primers anys
- 1.2. L'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual
- 1.3. Londres. D'actriu a fotògrafa
- 1.4. Montrichard. L'estudi del seu oncle Xavier Tarragó

Segona part. Tornada a Barcelona i inicis de la seva carrera

- 2.1. Inici del tàndem Roig-Aymerich
- 2.2. La *Llei Fraga* i l'anomenda generació de la Transició
- 2.3. Els primers retrats; la resistència interior, els exiliats i la generació naixent
- 2.4. La nova escena catalana; gestació del nou teatre i La Nova Cançó

Tercera part. Lluites col·lectives. El carrer, escenari de protestes

- 3.1. El moviment feminista
 - 3.1.1. La segona onada feminista i els GAF
 - 3.1.2. La despenelització de l'adulteri i la llei del divorci
 - 3.1.3. La violència contra la dona
 - 3.1.4. Pel dret a l'avortament
 - 3.1.5. Reportatge Trinitat
- 3.2. Llibertat, amnistia i estatut d'autonomia
- 3.3. Col·lectius de treballadors i treballadores. Reivindicacions i manifestacions

Quarta part. Primeres exposicions i situació de la fotografia

- 4.1. Primeres exposicions; *Rauxa* i *49 Personatges*
- 4.2. La reivindicació de la fotografia.

4.2.1. Naixement de *Nueva Lente*

4.2.2. Aparició dels primers espais fotogràfics

4.2.3. Primers estudis històrico-fotogràfics

4.2. Camí cap els 80; Jornades Catalanes de la fotografia i Primavera Fotogràfica

III. Conclusions

IV. Bibliografia

V. Annexos

Exposicions individuals

Exposicions col·lectives

BIBLIOGRAFIA

Aliaga, Juan Vicente (2005). Del paradójico reforzamiento (y descrédito) de la categoría mujer a su erosión en las prácticas y discursos artísticos en el Estado español. A *Desacuerdos 7. Sobre arte, políticas y esfera pública en el Estado español. Feminismos*, Arteleku-Diputación Foral de Gipuzkoa, Museu d'Art Contemporani de Barcelona i UNIA arteypensamiento.

Aliaga, Juan Vicente, Mayayo, Patricia (2013). *Genealogías feministas en el arte español:1960-2010*, Madrid: This Side Up.

Aymerich, Pilar, Moix, Terenci, Roig, Montserrat (1978). *Només 49 personatges*, Barcelona: Palau de la Virreina i La Caixa.

Aymerich, Pilar; Altés, Elvira (2004). *Memòria d'un temps 1975-79*, Barcelona: Museu Història de Barcelona, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.

Aymerich, Pilar (2008). *Resistents: la cultura com a defensa*, Barcelona: Museu Història de Barcelona, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.

Aymerich, Pilar (2012). *El goig i la revolta*, Barcelona: Fundació Vila Casas

Balsells, David (Coord.) (2012). *Fotografia catalana contemporània: dels anys setanta fins a l'actualitat*, Barcelona: Fundació Lluís Carulla.

Bassas, Assumpta (2013). Feminismo y arte en Cataluña en las décadas de los sesenta y setenta. Escenas abiertas y esferas de reflexión. A Aliaga., Juan Vicente., Mayayo, Patricia., (2013). *Genealogías feministas en el arte español: 1960-2010*, Madrid: This Side Up.

Blanco, Paloma; Expósito, Marcelo; Fernández-Savater, Amador; Holmes, Biran, Malo de Molina, Marta; Navarrete, Carmen; Pérez, Marisa; Sánchez, Raúl; Vila, Fefa (2005). 1969-...Feminismos y prácticas colaborativas. Globalización desde abajo. A *Desacuerdos 2. Sobre arte, políticas y esfera pública en el estado español*, Arteleku-Diputación Foral de Gipuzkoa, Museu d'Art Contemporani de Barcelona i UNIA arteypensamiento.

Borràs, Maria Lluïsa (Dir.) (1998). *L'ull de sis fotògrafes: Pilar Aymerich, Colita, Silvia T. Colmenero, Cristina G. Roderó, Isabel Muñoz, Ana Torralva*, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.

Capmany, Maria Aurèlia (1977). *Els ulls que espïen. Tríptic de l'exposició Rauxa*, Barcelona: Galeria Eude.

Carabias, Mónica (2016). Ojos de mujer. Aproximación a medio siglo de creación fotográfica en España. A *La mirada mecánica, 17 ensayos sobre la imagen fotográfica*, Madrid: Fragua.

Casademont, Josep Maria (1978) La fotografía en el estado español 1900-1978. A Tausk, Petr, *Historia de la fotografía artística al periodismo gráfico*, Barcelona: Gustavo Gili.

Colita, Nash, Mary (2005). *Fotògrafes pioneres a Catalunya*, Barcelona: Institut Català de les Dones.

Creació fotogràfica a Espanya: 1968-1988: Centre d'Arts Santa Mònica (1989), Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Cruañas i Tor, Josep (1992, desembre). Les imatges de premsa del franquisme tardà, *Capçalera*, pàg. 50-55.

Cuatro direcciones: Fotografía Contemporánea Española 1970-1990. Tomo I. Catálogo de la Exposición (1991), Madrid: Museu Nacional Centro de Arte Reina Sofía; Barcelona: Lunwerg.

Domingo-Bisbal, Juan (1972, febrer). La mujer y la fotografía, *Arte fotográfico* (242), pàg. 181-182.

Fabre, Jaume (1990). La nova generació de la llei de premsa. Dins *Història del Fotoperiodisme a Catalunya (1885-1976): Palau de la Virreina del 14 de març al 29 d'abril de 1990*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Fontcuberta, Joan (1977, juny). «Rauxa» de Pilar Aymerich en la Galeria Eude, *Nueva lente* (64), pàg. 75.

Fontcuberta, Joan (1983) Notas sobre fotografía española. A Newhall, Beaumont, *Historia de la Fotografía. Desde sus orígenes hasta nuestros días*, Barcelona: Editorial Gustavo Gili, p. 300-330.

Fontcuberta, Joan (2001) De la posguerra al siglo XXI. A Miguel Sánchez, Juan, *La fotografía en España. De los orígenes al siglo XXI. Summa Artis Historia General del Arte*, Madrid: Espasa Calpe.

Fotografia catalana. Entre la documentació i l'estètica. Una conversa entre Josep M. Casademont i Joan Fontcuberta (1982, desembre), *Serra d'Or* (279), p. 19-24.

Goicoechea, Mayte L. (1983, 18 de maig). Mujer y trabajo (15). Fotógrafa: imágenes con óptica femenina, *Dunia* (150), p.90-91.

Imatges: fotografia catalana (1996). Barcelona: Actar, 1996.

Jareño Gila, Claudia; Sanz-Gavillon, Anne-Claire (2021). *Otras miradas. Voces y formas de la creación feminista desde los años 60 en el Estado español*, Manresa: Edicions Bellaterra.

Lebart, Luce., Robert., Marie (Dir.) (2020). *Une histoire mondiale des femmes photographes*, París: Textuel.

López Mondéjar, Publio (1996), *Fotografía y sociedad en la España de Franco. Las Fuentes de la memoria III*, Barcelona: Lunwerg.

Luzan, Julia (1977, 13 d'agost). Imágenes de un año de lucha en las calles de Barcelona, *Triunfo* (759), pàg. 59.

Mujeres: 10 fotógrafas / 50 retratos: Tarazona foto 1994 Claustro de la Catedral de Tarazona 15 de julio – 28 de agosto de 1994: Fundación de Arte y Tecnología Sala de Exposiciones de Telefónica Madrid 16 de noviembre – 31 de diciembre de 1994 (1994), Madrid: Publicaciones de Estética y Pensamiento.

Olivares, Rosa (2005). *100 fotógrafos españoles = 100 Spanish photographers*. Madrid: Exit.

Parreño, José Maria (2005) *Miradas de mujer: 20 fotógrafas españolas: Segovia del 19 de abril al 3 de julio de 2005*, Segovia: Museo de Arte Contemporáneo.

Permanyer, Lluís (1978, 8 de desembre). Penetrante Pilar Aymerich, *La Vanguardia*, pàg. 66.

Sagarra, Joan (2014, 19 d'octubre). Una bola de plata, *La Vanguardia*, pàg. 7.

Segura, Isabel (2019). *Barcelona feminista 1975-1988*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Segura, Isabel (2020). *Barcelona fotògrafes*, Barcelona: La Fàbrica

Sougez, Marie-Loup (1981) *Historia de la fotografía*, Madrid: Cátedra.